

Jerzy Kehl

"Papirusy Tebańskie - antyczne źródło wiedzy o technikach artystycznych", Stanisław Stawicki, Wrocław-Łódź 1987 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 41/3 (162), 199-200

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

INTARSIA (Intarsja). Drezno, Verlag der Kunst 1986, 438 str., 311 fotografii, 50 rys.

Książka, którą pragnę przedstawić czytelnikowi, powstała dzięki współpracy pięciu autorów z pięciu krajów. Prezentuje ona historię intarsji europejskich do dnia dzisiejszego. Liczne ilustracje przedstawiają najciekawsze przykłady intarsji na meblach, skrzyniach, przedmiotach użytkowych i innych we Włoszech, Francji, Niemczech, Anglii i Rosji. Książka składa się z 8 rozdziałów opracowanych przez poszczególnych autorów.

W rozdziale pierwszym *Historia intarsji do XIX wieku* Helmut Flade omawia genezę i rozwój intarsji do XIX w., opierając swe rozważania licznymi przykładami technik stosowanych w Egipcie, Francji, Anglii i wielu innych krajach Europy. Rozdział ten jest bogato ilustrowany przykładami prac starych mistrzów – Marota, Roentgena i innych.

W rozdziale drugim *Intarsja we Włoszech* Giuseppe Pieresca skupia uwagę czytelnika na sztuce intarsji włoskiej okresu renesansu, baroku, rokoka i klasycyzmu opierając się między innymi na wybitnych pracach Piffetiego i Maggioliniego.

W rozdziale trzecim zatytułowanym *Intarsja w Niemczech* Helmut Flade przedstawia rozwój sztuki intarsji w Niemczech od XVI w. podkreślając szczególną rolę ebenistów, poświęcając stosunkowo dużo miejsca ebenistom drezdeńskim z kręgu dworu Augusta Mocnego. Prezentując liczne przykłady stosowania intarsji na szafach, komodach, stołach, krzesłach, stojących zegarach itd. autor omawia szkoły sławnych mistrzów stolarskich, jak D. Roentgen, N. Geyer, K. F. Schinkel, P. Hoesel.

W rozdziale czwartym *Markieteria we Francji* Guillaume Janneau prezentuje rozwój sztuki zdobniczej mebli i innych przedmiotów z drewna w okresie od XVI do XVIII w. Autor omawia gatunki drewna najczęściej stosowane w intarsji, przedstawia projektantów i najbardziej znanych stolarzy francuskich tamtego okresu (A. C. Boulle, A. Gaudreau, C. Cressent, Ch. Topino, J. H. Riesner, J. F. Oeben i inni).

Rozdział piąty opracowany przez W. A. Lincoln przedstawia *Sztukę wykładania powierzchni w Anglii*. Autor prezentuje zmianę stylów zdobniczych mebli od 1901 r., ujawniając się między innymi w dominacji rodzaju drewna stosowanego do intarsji, prezentuje prace najbardziej reprezentatywnych mistrzów stolarskich (R. Adam, G. Hepplewhite, T. Sheraton). W rozdziale szóstym *Markieteria w Rosji* Tatiana Sokółowa daje bardzo liczne przykłady stosowania intarsji na komodach, szafkach, stolikach do gry, stolikach toaletowych i innych przedmiotach.

Szczególnie interesujący jest opracowany przez H. Flade siódmy rozdział o europejskiej sztuce wykładania powierzchni w XX w. Dostarcza on czytelnikowi wiele informacji, niekiedy rzadko spotykanych w literaturze o intarsji XX w. Omawiając obszar niemiecki podkreśla autor rolę K. Schmidta i architekta R. Riemerschmidta w zakładaniu niemieckich zakładów produkujących meble w Hellaerau.

Obszerny rozdział ósmy – *Surowce i technika* – opracowany również przez H. Flade omawia wyposażenie warsztatu stolarskiego, narzędzia, techniki i technologie stosowane przy intarsjowaniu, techniki uszlachetniania powierzchni, jak również zapoznaje czytelnika ze strukturą drewna.

Cennym działem książki jest wykaz 99 gatunków drewna spotykanych w intarsjach. W wykazie podane jest pochodzenie, właściwości, zastosowanie i nazwa botaniczna drewna.

Bogactwo informacji i wspaniała szata edytorska sprawiają, że książka ta stanowi bardzo cenną pozycję wśród opracowań poruszających tematykę intarsji.

oprac. dr inż. E. Popowska

Stanisław Stawicki, *Papirusy Tebańskie – antyczne źródło wiedzy o technikach artystycznych*. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich. Wrocław – Łódź 1987, ss. 332, ilustr. 65.

Publikacja dotyczy tzw. Papirusów Tebańskich pochodzących z III w. n.e., a traktujących o technologiach metali, naśladownictwach kamieni szlachetnych i technologii farbiarstwa. Czym są Papirusy Tebańskie? Około 1828 r. w pobliżu Teb znaleziono różnego rodzaju papirusy. Część z nich została zdeponowana w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lejdzie. Tu zostały opracowane, przetłumaczone na łacinę i wydane w dwóch tomach. Pierwszy tom zawierał papirusy oznaczone literami od A do U, drugi V, W, X, Y, Z.

Jeden z odkrytych papirusów trafił do Królewskiej Szwedzkiej Akademii Starożytności w Sztokholmie i ten nosi nazwę Papirusu Sztokholmskiego.

Papirusy zawierają bardzo różną treść. Dla interesujących się rozwojem technologii technik artystycznych i konserwatorów cenny jest z pierwszego zbioru papirus oznaczony „X”, zwany w różnych opracowaniach Papirusem Lejdeńskim, oraz Papirus Sztokholmski. Właśnie te dwa zabytki stanowią przedmiot pracy autora. Podają one wiele recept poświęconych technologii metali kolorowych, oczyszczaniu złota i srebra, imitacjom tych metali, złoceniu, naśladownictwu kamieni szlachetnych i ozdobnych. W odrębny dział można ująć technologię farbiarstwa.

Te dwa papirusy są jednocześnie dokumentem egipsko-rzymskiej wiedzy o chemii i jako takie doczekały się wielu opracowań. Papirusem Lejdeńskim zajmował się m.in. znany chemik francuski, Marcellin Berthelot.

Autor omawianej pracy charakteryzuje w sposób krytyczny i znamionujący doskonałą znajomość materiału stan badań nad rękopisami. W języku polskim do tej pory ukazały się o nich tylko wzmianki oparte głównie na tłumaczeniach niemieckich. Jeden z rozdziałów poświęcony jest bardzo wnikliwej analizie pochodzenia i datowania papirusów, na podstawie formy zewnętrznej i treści. Wszystkie dane wskazują na to, że powstały one w końcu III w. n.e., że są kompilacją przepisów pochodzących z różnych, a nawet wcześniejszych źródeł. Były one kopiami przeznaczonymi do sprzedaży.

W podstawowej części pracy omówione zostały problemy technologiczne, techniczne i materiałowe występujące w papirusach. Analizę przeprowadził autor na bazie polskiego tłumaczenia w zestawieniu z innymi znanymi tekstami starożytnymi, tekstami późniejszymi i obecną wiedzą. Efektem tego jest rozszyfrowanie skomplikowanego technologicznego słownictwa starożytnych, prowadzące do pełnego niemalże zrozumienia recept. Te niezwykle żmudne porównania są bardzo cenne. Przekazują czytelnikowi nie tylko treść dwóch papirusów, lecz wprowadzają w świat techniki starożytnych. Nie była to już alchemia oparta często na magii, lecz dojrzała

metalurgia i chemia we wczesnym bardzo okresie rozwoju. Można czasem polemizować z autorem w zakresie terminologii chemicznej, lecz na pewno należy sprostować odnośnik 476 na str. 167: „W receptce 92 PS nie chodzi więc o kamień winny (...), lecz o sole kwasu winowego czyli potaż (węglan potasowy) ...”. Sole kwasu winowego są solami kwasu winowego, a potaż jest węglanem potasowym.

W dalszym ciągu autor zastanawia się, jakie znaczenie praktyczne ma znajomość Papirusów Tebańskich. Na pewno odgrywają one bardzo dużą rolę ogólnopoznawczą. Nie należy ich jednak przeceniać z konserwatorskiego punktu widzenia – nie stanowią one gotowych przepisów na wykonanie takiego czy innego zabiegu. Jednak konserwator musi sobie zdawać sprawę z tego, że na przykład skład otrzymanych w okresie pisania papirusów metali nie jest przypadkowy, wynikający np. z trudnych do usunięcia zanieczyszczeń. Stan ten wynikał z ówczesnej wiedzy o technologii. Papirusy miały duży wpływ na późniejsze prace – traktaty średniowieczne. W niektórych z nich recepty są prawie dokładnie powtórzone.

Wartość pracy podnosi niezmiernie bogaty zestaw literatury, polskie tłumaczenie tekstów, indeks osób, indeks rzeczowy i fotokopie tekstu greckiego.

Autorowi należy się słowa uznania za to, że sięgnął po tak trudny i mało znany temat, szczegółowo go opracował i oddał do rąk czytelnika.

oprac. Jerzy Kehl

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH

MONUMENTUM, Wyd. Butterworth Scientific Limited, Kwartalnik Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS, Tom 27, nr 2, czerwiec 1984, stron 76, ilustracje

THE WORLD OF CONSERVATION (Świat konserwatorski)

An interview with Jacques Dalibard (Wywiad z Jacques Dalibardem); ss. 83–98, il. 13, streszcz. w jęz. francuskim i hiszpańskim. Jacques Dalibard, urodzony we Francji, kanadyjski architekt-konserwator, studiował we Francji, Anglii i USA. Początkowo zamierzał poświęcić się pracy w dyplomacji, ostatecznie jednak zdecydował się podjąć studia architektoniczne, które uzupełnił konserwatorskimi studiami podyplomowymi. Jest współtwórcą koncepcji planowania konserwatorskiego. Od trzech lat jego pasją jest realizowany w ramach, kierowanej przez niego, Fundacji Dziedzictwa Kanady (Heritage Canada Foundation) program ochrony głównych ulic miejskich. Wspomniany program, który zdaniem Dalibarda umożliwi ocalenie kanadyjskiej tożsamości kulturowej, opiera się na twierdzeniu północno-amerykańskich konserwatorów, iż najważniejszym zadaniem jest ochrona i zachowanie tradycyjnego modelu życia miejskiego, nie zaś ochrona poszczególnych zabytków architektury miejskiej. Będąc od 1972 r. członkiem ICOMOS-u działa, w ramach tej organizacji, na rzecz opracowania nowej, dostosowanej do współczesnych realiów, wersji Karty Weneckiej. Wiele pracy poświęca również propagowaniu konserwatorskich dokonań państw pozaeuropejskich, szczególnie zaś krajów rozwijających się. Publikowany wywiad dostarcza czytelnikowi wielu cennych informacji na temat zabytków Kanady oraz prac konserwatorskich prowadzonych przez to państwo z myślą o ocaleniu jego dziedzictwa kulturalnego.

SITES ET INQUIËTUDES (Miejsca szczególnej troski)

Germain Bazin, *Le Mont Saint-Michel* (Mont Saint-Michel); ss. 99–107, il. 3, streszcz. w jęz. angielskim i hiszpańskim.

Mont Saint-Michel, klasztor ufortyfikowany na skrawku granitowej skały będącej zależnie od pory dnia wyspą lub częścią stałego lądu, jest niewątpliwie jedynym w swoim rodzaju dziełem człowieka i przyrody. Artykuł omawia historię, fazy rozwoju przestrzennego oraz sposoby funkcjonalnego wykorzystania tego obiektu. Od 1863 r., gdy Napoleon III

usunął z murów klasztoru istniejące tu niemal przez trzy wieki więzienie, prowadzi się systematyczne prace zmierzające do przywrócenia zabudowie Mont Saint-Michel pierwotnej świetności. Jednak do dziś nie udało się podjąć na szerszą skalę praktycznych działań, których celem byłoby znalezienie sposobu zapobiegania postępującemu zamuleniu otaczającego klasztor terenu. Dokonane w latach 1974–1978 przez Centralne Laboratorium Hydrologiczne pomiary i badania oraz nieliczne prace terenowe wstrzymano z uwagi na trudności finansowe. Autor wyraża obawę, iż jeśli w ciągu najbliższych dziesięciu lat nie uda się przeprowadzić prac terenowych, ten unikatowy w skali światowej zabytek architektury i pomnik przyrody straci wiele ze swej piękności i jeszcze raz twarde prawa ekonomii staną się przyczyną zniszczenia świętego zabytku.

AREAS OF CONCERN (Miejsca godne zainteresowania)

Charalambos Bouras, *Athens: The Parthenon* (Ateny: Partenon); ss. 109–120, il. 8, streszcz. w jęz. francuskim i hiszpańskim. We wrześniu 1983 r. Komitet Akropolu zaprosił ekspertów z różnych krajów, by przedyskutowali oni zasady konserwatorskie opracowane dla planowanych w Partenonie prac konserwatorskich. Ze względu na wielką wagę przedstawionych na tym spotkaniu materiałów oraz jako wyraz aprobaty i uznania dla ich autora Charalambosa Bourasa i Komitetu Akropolu, redakcja *Monumentum* publikuje je w całości.

Współczesna konserwacja nie jest już dogmatyczna w swych działaniach. Karta Wenecka uwzględnia relatywność w stosowaniu zawartych w niej zasad. Dlatego też prezentowane pryncypia konserwatorskie obok takich, które w dosłownym swym brzmieniu zostały zaczerpnięte z Karty Weneckiej, zawierają takie, które choć pośrednio uwzględniają myśl zawartą w Karcie, zostały sformułowane na podstawie wieloletnich dobrych i złych doświadczeń zdobytych w trakcie prowadzenia licznych prac restauratorskich zabytków klasycznej architektury greckiej. Dotyczą one maksymalnego ograniczenia ingerencji konserwatorskiej w nienaruszoną substancję zabytkową, kładą nacisk na zachowanie odrębności autentycznych elementów architektonicznych i konstrukcyjnych oraz unikanie jakichkolwiek zmian w wyglądzie obiektu, postulują zabezpieczenie zabytku przed destrukcyjnym wpływem zanieczyszczonego środowiska. Wszystkie z opublikowanych zasad opatrzone są stosownym komentarzem.

CONSERVATION EN COURS (Działania konserwatorskie)

T. Savarenskaia, *Problèmes et méthodes d'étude du patrimoine historico-urbaniste* (Problemy i metody studiów nad dziedzictwem historyczno-urbanistycznym); ss. 121–135, il. 7, streszcz. w jęz. angielskim i hiszpańskim. Większość rosyjskich miast wzniesiono lub znacznie rozbudowano w drugiej połowie XVIII i na początku XIX w. Ówczesni budowniczowie zazwyczaj włączali istniejącą wartościową zabudowę w nowo tworzoną tkankę miejską. Artykuł omawia istniejące w środowisku historyków urbanistyki rozbieżności w sposobie określenia wartości zabytkowej takich niejednorodnych centrów miejskich. Brak stosownej metodologii uniemożliwia w wielu wypadkach dokonanie obiektywnej oceny konserwatorskiej zachowanych zabytkowych zespołów miejskich. Autorka zwraca uwagę na pracę profesora Bunina oraz ostatnio opublikowane studium miasta Gorki (d. Niżnij Nowgorod), gdzie przedstawiono podstawy metodologiczne polegające na dokonaniu analizy stylistycznej, symbolicznej oraz wizualnej wszystkich faz rozbudowy historycznego organizmu miejskiego, włącznie z graficzną rekonstrukcją nie istniejących już ważnych obiektów architektonicznych. Artykuł prezentuje również możliwości zastosowania metod badawczych wykorzystywanych w naukach ścisłych oraz analizy porównawczej. Tekst uzupełnia omówienie dokonanych w ZSRR rekonstrukcji urbanistycznych historycznych zespołów miejskich, takich jak Leningrad, Wilno, Ryga i Tbilisi.

CONSERVATION IN ACTION (Działania konserwatorskie)
Luiz Gonzaga Teixeira, *Ouro Preto, monument town* (Ouro Preto, miasto zabytkowe); ss. 137–153, il. 11, streszcz. w jęz. francuskim i hiszpańskim. Brazylijskie miasto Ouro Preto, znane w XVIII w. jako Vila Rica, powstało w końcu XVII w. w wyniku masowego ruchu osiedleńczego wywołanego odkryciem w tym rejonie złota. Małe górnicze wioski usy-